

Sobre l'Estat i la societat a la filosofia de Descartes

NATANAEL F. PACHECO CORNEJO & ANDRÉS L. JAUME (*Universitat de les Illes Balears - AFIB*)

Podem considerar l'absència d'una filosofia política cartesiana no com el resultat d'un desinterès sobre la matèria sinó d'una abstenció conscient que té a veure amb el seu caràcter prudent, el context històric i també amb la natura de la seva pròpia filosofia¹. Ara bé, aquesta absència de teoria política no implica una completa absència de reflexió sobre temes polítics. Això vol dir que, encara que per Descartes la política mai no va ser el tema central dels seus escrits, podem trobar reflexions sobre qüestions polítiques dins algunes d'elles. Especialment rellevants són les seves consideracions sobre l'Estat i la societat, desenvolupades de manera diversa en tres escrits: la segona part del *Discurs del mètode*, l'*Epístola a Voetius* i la carta a la princesa Elisabeth, el setembre de 1646. Procedirem a fer una breu exposició de la posició cartesiana respecte d'aquests dos temes.

La posició cartesiana respecte de l'Estat es pot resumir amb dues paraules: conservadorisme i pragmatisme. Les opinions expressades en el *Discurs del mètode* són especialment demostratives en aquest sentit. En primer lloc, Descartes pareix considerar que la constitució d'un Estat és més efectiva com més concentrada es troba l'organització legal, ja que això proporciona un avantatge funcional. Això es desprèn del seu judici respecte de les lleis de l'Estat: «Així també vaig imaginar que aquells pobles que en el passat varen ser mig salvatges, i que s'han anat civilitzant a poc a poc, fent les seves lleis d'acord a l'obligació imposada per la incomoditat dels crims i les baralles, no poden estar tan ben constituïts com aquells que des del començament han estat junts i han observat les constitucions d'algun prudent legislador» (*Discurs*, AT VI, p. 12, 9-16). Per Descartes, l'avantatge funcional prové de la unitat

1. Com ha mostrat Pierre GUENANCIA, *Descartes et l'ordre politique: critique cartésienne des fondaments de la politique*, Paris: PUF, 1983, p. 94, l'abstenció de Descartes en matèria de política està relacionada amb la seva concepció de la llibertat humana; no és possible establir principis evidents i vàlids per a tots els casos en una dimensió en la que predomina la llibertat de la voluntat, escapant així de tota previsió possible.

de l'origen de les lleis, la qual cosa garanteix la seva orientació cap a un mateix objectiu: «crec que si Esparta va ser abans tan florent, no va ser per causa de la bondat de cadascuna de les seves lleis en particular [...], sinó perquè, en haver estat inventades per un tot sol, totes tendien cap al mateix fi» (*Discurs*, AT VI, p. 12). En segon lloc, Descartes mostra una posició clarament conservadora respecte a la idea d'una possible reforma de l'Estat anàloga a la reforma de les ciències que la seva filosofia pretén impulsar. Segons Descartes, una reforma d'aquest tipus aplicada al cos estatal seria perjudicial ja que «aquests grans cossos polítics són molt difícils d'aixecar una vegada han estat derrocats, o mantenir-los en peu quan trontollen, i les seves caigudes són necessàriament molt dures» (AT VI, 14, 10-13). Curiosament, la justificació per no dur a terme una reforma de l'Estat no es basa en el dret diví ni tampoc en la submissió a la força, sinó en la utilitat i, sobretot, en les nefastes conseqüències pràctiques per a tot el cos social. És a dir, en raons pragmàtiques que no s'atenen a altre principi que la utilitat i l'eficàcia.

Respecte a la dimensió social, Descartes mostra també en el *Discurs* una posició aparentment conservadora. Això és el que posen de relleu dues màximes de la moral per provisió. La primera fa referència explícita a l'actitud més prudent dins la vida en societat: «obeir les lleis i els costums del meu país, mantenint constantment la religió en la qual la gràcia de Déu va fer que jo fos instruït des de la meva infància, regint-me en tota la resta d'accions per aquelles opinions més moderades i més apartades de tot excés que fossin comunament admeses en la pràctica pels més assenyats amb qui hauria de viure» (*Discurs*, AT VI, p. 22-23). La tercera màxima, més general, fa referència a una actitud conformista que s'allunya de tota tendència reivindicativa en allò polític: «procurar vèncer-me a mi mateix abans que a la fortuna, i canviar els meus desitjos abans que l'ordre del món» (AT VI, p. 25).

Tot i que Descartes mostra una postura clarament conservadora i pragmàtica en el seu *Discurs*, aquesta pareix matisar-se a un altre escrit publicat: l'*Epistola a Voetius*. Escrita i publicada per defensar-se de les acusacions d'ateisme rebudes per part d'aquest teòleg holandès, Descartes presenta una concepció de la societat allunyada del to conservador que es mostra al *Discurs*: en aquest escrit s'estableix que el primer principi de la vida social, allò que la fa possible, no és la utilitat ni tampoc la por, sinó que és un principi

pi moral: l'estima o l'amor entre semblants. En aquesta carta, Descartes denuncia que en atacar injustament un home per les seves opinions, Voetius ha violat «les lleis de la caritat», les quals imposen a qualsevol home que respecti de manera absoluta a tots els altres homes. Segons Descartes, aquestes lleis no depenen ni d'un contracte ni del poder del sobirà sinó «de l'amistat santa que ens porta a Déu i, a causa de Déu, ens porta a tots els homes» (AT VII-2, p. 112). Més enllà de l'argumentació polèmica que desenvolupa Descartes dins d'aquesta carta, el que ens importa posar de relleu és que pel filòsof la intersubjectivitat consisteix en una relació d'estima recíproca sense la qual no seria possible cap societat². De fet, Descartes estableix una distinció crucial entre el dret civil i els drets lligats a les lleis de la caritat: el primer «té per objectiu la utilitat comuna d'un gran nombre d'homes reunits», mentre que els segons es refereixen «al bé de les persones considerades individualment [*ad singulos*]» (AT VII-2, p. 121). Així doncs, Descartes considera que per damunt de les lleis humanes establertes es troba una llei moral que és sagrada en tant que representa l'essència i la condició de possibilitat mateixa de la intersubjectivitat³. Aleshores ens trobem amb una concepció de l'àmbit polític fonamentat en la moralitat, dins la línia dels moralistes clàssics.

Per concloure, podem dir que Descartes no és cap idealista ni tampoc un moralista retòric, sinó una mena de moralista pragmàtic, ja que la seva defensa de l'estima i de l'amistat que dona suport a l'estructura social té un component pràctic indubtable: un governant que no respecta aquestes lleis sagrades és un governant que no només posa en risc el fonament de la intersubjectivitat, sinó que precisament per això posa en risc el seu propi govern i, potser, tota l'estructura del mateix Estat.

2. P. GUENANCIA, *Lire Descartes*, Paris: Gallimard, 2000, p. 499.

3. *Ibidem*.

Bibliografia

- BARRET-KRIEDEL, B.; «Politique-(s) de Descartes?», *Archives de Philosophie*, 53 (1990): 371-388.
- GUENANCIA, P.; *Lire Descartes*, Paris: Gallimard, 2000.
- GUENANCIA, P.; *Descartes et l'ordre politique: critique cartésienne des fondements de la politique*, Paris: PUF, 1983.
- KAMBOUCHNER, D.; *Descartes et la philosophie morale*, Paris: Hermann, 2008.
- KOLESNIK-ANTOINE, D.; *Descartes. Une politique des passions*, Paris: PUF, 2011.
- RODIS-LEWIS, G.; *La morale de Descartes*, Paris: PUF, 1970.
- VERBEEK, T.; «Le contexte néerlandais de la politique cartésienne», *Archives de Philosophie*, 53 (1990): 357-370.

Andrés L. Jaume